

νου ἐξειλίχθη προοδευτικῶς ¹, φοβεῖται ὅτι ὁ D. δὲν συμπεραίνει πάντοτε μὲ κρίσιν ἀσφαλῆ.

Ἄλλὰ ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα, ἴσως ὀλιγώτερον σημαντικά, δὲν δύνανται νὰ κάμουν τὸν καλοπροαίρετον ἀναγνώστην νὰ ἀρνηθῆ τὴν ὄντως μεγάλην ἀξίαν τοῦ ἔργου τοῦ D. Διότι ἐν βιβλίον πρέπει, βεβαίως, νὰ κρίνεται ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τοῦ «τί εἶναι καὶ τί ἔχει» καὶ ὄχι τοῦ «τί δὲν εἶναι καὶ τί δὲν ἔχει», ἀφοῦ, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, δὲν ὑπάρχει βιβλίον, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει σφάλματα ἢ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συμπληρωθῆ εἰς τίνα σημεία. Δείγματα ἄλλως τε τῆς κριτικῆς καὶ ἐρμηνευτικῆς ἱκανότητος τοῦ D. μᾶς δίδουν : ἡ ἀντιρρητικὴ του κατὰ Gschnitzer², περὶ τῆς σημασίας καὶ χρήσεως τοῦ ὄρου ἀνδράποδον (σ. 24) ἢ ἐξήγησις τῆς γενναιοψυχίας τοῦ Λυσάνδρου πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους Λαμψακηνούς τὸ 405 (σ. 285) καὶ ἡ ἀπόκρισις τῆς γνώμης ὅτι τὰ κίνητρα ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων, τοὺς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβον αἰχμαλώτους κατὰ τὴν ἀποστασίαν τῆς Χίου τὸ 412, ἦσαν πολιτικοκοινωνικά ὡς καὶ ὁ ἐντοπισμὸς τῶν πραγματικῶν αἰτίων (ιδιοτέλεια καὶ προπαγανδιστικὴ σκοπιμότης) τῆς χειρονομίας αὐτῆς (σ. 288).

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, δ. φ.

* * *

LUIS A. LOSADA, **The Fifth Column in the Peloponnesian War**, Leiden : Brill, 1972 (Mnemosyne, Suppl. XXI). Σελίδες VII/148.

Ὁ πολιτικοστρατιωτικὸς ὄρος «πέμπτη φάλαγγξ» εἶναι νεολογισμὸς προελθὼν ἀπὸ μίαν ἔκφρασιν τοῦ Μόλα, στρατηγοῦ τοῦ Φράνκο κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τῆς Ἰσπανίας : ἐμπρόκειτο νὰ ὀδηγήσῃ τέσσαρας φάλαγγας κατὰ τῆς κατεχομένης ὑπὸ στρατευμάτων τοῦ Λαϊκοῦ Μετώπου Μαδρίτης, ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιθέσεως θὰ ἔκαμνεν ἔνδοθεν ἡ ὁμάς τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ Φράνκο, ἢ ὅποια οὕτως ἀπετέλει τὴν πέμπτην φάλαγγα τοῦ στρατηγοῦ. Τὸ ἱστορικὸν τῆς κυριολεξίας τοῦ ὄρου δίδει εὐκόλως καὶ τὴν μεταφορικὴν του σημασίαν : προϋποτίθενται ἐχθροπραξίαι μεταξὺ κρατῶν ἢ ἀντιπάλων πολιτικῶν παρατάξεων εἰς ἐμφυλίους πολέμους ἢ πολιτικὰς διαμάχας καὶ ἢ ὑπαρξίς μιᾶς ὁμάδος ὁμοϊδεατῶν ἐντὸς τῆς

1. Πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἀμφιβάλλουν δύο ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους Θεουκυδιδιστὰς τῆς ἐποχῆς μας, ἢ J. de Romilly («Guerre et paix en cités» ἐν (ἔκδ. J. P. Vernant) *Problèmes . . .*, σσ. 251 καὶ 308, σμ. 1) καὶ ὁ A. M. Gomme (*The Greek Attitude to Poetry and History*, University of California Press, 1954, σ. 123 καὶ *A Historical Commentary on Thucydides*, 3ος τόμος, Oxford, 1956, σχόλιον ἐπὶ τοῦ IV. 57. 4. πβ. τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, ἐπὶ τοῦ III, 49. 4. Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα κατέληξε καὶ ὁ γράφων ἐν *Captives Hostages and Fugitives in the Peloponnesian War* (δακτυλογρ. διδακτ. διατρ.), London, 1975, σ. 370.

2. *Studien zur griechischen Terminologie der Sklaverei* (1. *Grundzüge des vorhellenistischen Sprachgebrauchs*), Abh. d. Akad. d. Wissensch. u. d. Liter. in Mainz, XIII (1963), σσ. 1281—1310, ἰδίᾳ 1293.

παρατάξεως τοῦ ἐχθροῦ, ἐτοιμῆς νὰ συμπράξῃ ἐκ τῶν ἔνδον εἰς περίπτωσιν ἔξωθεν ἐπιθέσεως.

Ἐξ ὧσων γνωρίζομεν, ὁ πρῶτος ἐκ τῶν νεωτέρων, ὅστις ἀνεφέρθη σαφῶς εἰς τὸ φαινόμενον αὐτὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου εἶναι ὁ F. A. Adcock: ¹ «There was in Plataea, as in almost every Greek city, a party that would betray the city in order to gain power» (ὕπογραμμίζομεν ἡμεῖς), ὅθεν ἴσως ὁ L. παρωρμήθη εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος.

Ἡ μονογραφία τοῦ L., τῆς ὁποίας ἐν εἶδος περιλήψεως ἐδημοσιεύθη ὡς ἄρθρον ² τὸ ἴδιον ἔτος, μελετᾷ ἀναλυτικῶς 27 συνολικῶς περιπτώσεις ὀλιγαρχικῆς ἢ δημοκρατικῆς «πέμπτης φάλαγγος» κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν Πόλεμον, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Θηβαίων εἰς τὰς Πλαταιάς. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ συγγρ. χρησιμοποιοεῖ κατὰ κανόνα ἄριστα τὰς κυρίας πηγὰς, Θουκυδίδην, Ξενοφῶντα, Ἐφορον - Διόδωρον, φαίνεται ὅτι ἐνίοτε ἀγνοεῖ τὰς ἐπιγραφικὰς μαρτυρίας. Οὕτω π. χ. εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Σηλυμβρίας (σσ. 22 καὶ 44) ὁ L. δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν του τὴν I. G. I² 116³, ἡ ὁποία συμβάλλει εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐπιχειρίας, ποῦ ἐπέδειξεν ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς τοὺς ὑποταχθέντας Σηλυμβρινούς τὸ 408, ἀποστάτας τοῦ 410, ἐν σχέσει πρὸς τὴν δρᾶσιν τῶν δημοκρατικῶν «πεμπτοφαλαγγιτῶν» κατὰ τὴν ἐπίθεσιν καὶ ὑποταγὴν τῆς πόλεως (Ξεν. Ἑλλην. I. 3.10, Διόδ. (ἐξ Ἐφόρου κατὰ Busolt, *Gr. Gesch.*, σ. 1557, σημ. 2) XIII. 66.4 καὶ Πλούτ. Ἀλκ. 30 κ.έ.). Ἐπίσης, ἐνῶ ὁ L. γενικῶς κρίνει καὶ συμπεραίνει ὀρθῶς κατὰ τὰς μαρτυρίας καὶ τὴν λογικὴν, ὑπάρχουν περιπτώσεις, ὅπου σαφῶς σφάλλει. Εἰς τὴν περίπτωσιν π. χ. τῆς Κατάνης τὸ 415 ὁ L. (σ. 117 καὶ σημ. 1) ὑποστηρίζει ὅτι δὲν ὑπῆρξαν διόλου «πεμπτοφαλαγγίται» — φίλοι τῶν Συρακουσῶν ἐντὸς τῆς Κατάνης καὶ ὅτι ἡ ὅλη ἱστορία ἢ περιγραφομένη ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου (VI. 64.2-3), μὲ τὴν χρῆσιν «διπλοῦ πράκτορος», ἦτο μία εὐφυῆς ἐπιχειρήσις κατασκοπείας καὶ πληροφοριῶν. Καὶ ὅτι μὲν ἡ ὅλη ἐπιχειρήσις τῶν Ἀθηναίων ἦτο μόνον τέχνασμα φαίνεται σαφῶς ἀπὸ τὴν φρασεολογίαν τοῦ Θουκυδίδου («τοιόνδε... οἱ στρατηγοὶ μηχανῶνται» VI. 64.1). Ἄλλ' ὅτι δὲν ὑπῆρξαν καθόλου «πεμπτοφαλαγγίται» εἶναι παράλογον, διότι ἡ ὅλη ἐπιχειρήσις, ἡ ὁποία γνωρίζομεν ὅτι ἐπέτυχε, θὰ ἀπετύγχανεν, ἐὰν τὰ δοθέντα διὰ τοῦ πράκτορος ὀνόματα τῶν ἐντὸς τῆς Κατάνης φίλων τῶν Συρακουσίων δὲν ἦσαν πραγματικὰ ἢ ἐὰν οἱ Συρακούσιοι δὲν τὰ ἀνεγνώριζον ὡς ἀνήκοντα εἰς ἀποδεδειγμένους φίλους των, δηλ. εἰς ἰδικὴν των «πέμπτην φάλαγγα» ἐντὸς τῆς Κατάνης ⁴.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέμα «φυγάδες - ἑμπεμπτοφαλαγγίται», ἐνῶ τὸ σύνθημα φαινόμενον καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου ἦτο ὅτι δημοκρατικοὶ ἢ ὀλιγαρχικοὶ «πεμπτοφαλαγγίται» ἐγκατέλειπον οἰκιοθελῶς τὴν πατρίδα των ἢ κατεδικάζοντο εἰς ἔξοριαν μετὰ ἀπὸ ἀποτυχούσαν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς πόλεως

1. Bury, Cook, Adcock, *The Cambridge Ancient History*, τόμος V, 1927 (1965³), σ. 191.

2. L. A. LOSADA, «Fifth Columns in the Peloponnesian War. How they worked and the defense against them», *Klio* LIV (1972), σσ. 125—145.

3. (= S. I. G. 112, Tod 88, Meiggs - Lewis 87, Bengtson, *Staatsverträge*, 207). Πβ. J. Hatzfeld, *Alcibiade. Étude sur l'histoire d'Athènes à la fin du Ve siècle*, Paris, 1951², σ. 283.

4. Περὶ τῆς ὑπάρξεώς της οὐδόλως ἀμφιβάλλει ὁ K. J. Dover (ἐν Gomme - Andrewes - Dover, *A Historical Commentary on Thucydides*, τόμος IV, Oxford, 1970) σχολιάζων τὸ VI. 64. 2 «ἔτι ὑπολοίπους ὄντας τῶν σφίσιν εὐνων»: «the rest had fled when the Athenians entered Katane, cf. 51. 2».

των ἐκ μέρους ὁμοϊδεατῶν των καὶ λόγῳ τοῦ ρόλου των εἰς αὐτήν¹, ὁ L. (*passim*, ἰδίᾳ σσ. 63 κ.έ., 75, 87 κ.έ., 97 κ.έ.) χειρίζεται τὸ θέμα περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀντίθετον σκοπιάν, τονίζει δηλ. περισσότερο τὸν ρόλον τῶν φυγάδων ὡς ἐνεργῶν συμμετόχων εἰς συνωμοσίας «πεμπτοφαλαγγιτῶν».

Γενικῶς εἰπεῖν, τὸ βιβλίον τοῦ L., παρὰ τὸ ὅτι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἢ θεώρησις τῶν πραγμάτων θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι διαφοροετικῆ, προσφέρει μίαν ἐμπεριστατωμένην μελέτην ἐνὸς συνήθους πολιτικοστρατιωτικοῦ φαινομένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος. Τὸ ἔργον αὐτὸ ὡς καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ θέματος τῶν ὑπηρεσιῶν πληροφοριῶν καὶ ἀσφαλείας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ὁ L. προαναγγέλλει, θὰ ἀποτελέσουν θετικὰς συμβολὰς εἰς τὴν δρεῦννησιν ἐξόχως ἐνδιαφερόντων καὶ πρωτοτύπων θεμάτων τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Δύναται νὰ λεχθῆ ἀπεριφράστως ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ D. εἶναι: ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ἀπλοῦν ἀρχαιοφίλον ἀναγνώστην, χρήσιμον διὰ τὸν κατ' ἐπάγγελμα ἀρχαιολογῶσστην (διδάσκοντα καὶ / ἢ συγγραφέα) καὶ ἀπαραίτητον διὰ τὸν εἰδικὸν ἐρευνητὴν.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, δ. φ.

* * *

J. B. HOFMANN, Ἑτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς (ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Ἀντωνίου Δ. Παπανικολάου, ἐν Ἀθήναις 1974, σσ. α' - κδ' + 542).

Προκειμένου νὰ ἐρευνησῶμεν μεθοδικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς μίαν γλῶσσαν θὰ πρέπη νὰ διακρίνωμεν:

1) τὸν λεξιλογικὸν θησαυρὸν αὐτῆς, ἥτοι τὸ σύνολον τῶν λέξεων αἱ ὁποῖαι ἐλαλήθησαν ἢ ἐγράφησαν

2) τὸ κλιτικὸν τῆς σύστημα, ἥτοι τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον μεταβάλλονται αἱ κλιταὶ ἐκ τῶν λέξεων τοῦ θησαυροῦ τῆς καὶ

3) τὴν σύνταξιν αὐτῆς, ἥτοι τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον αἱ λέξεις κλιταὶ καὶ μὴ συμπλέκονται πρὸς σχηματισμὸν λόγου.

Διὰ τῆς τοιαύτης διαιρέσεως παρέχεται ἡ δυνατότης ἀντιστοίχου μερισμοῦ τῆς ὅλης γλωσσικῆς ἐπιστήμης. Ἀναφορικῶς πρὸς τὸν θησαυρὸν τῆς γλώσσης εἶναι ἀνάγκη νὰ εὐρεθῆ (καὶ νὰ καταταχθῆ κατὰ τινὰ τρόπον) τὸ πλῆθος τῶν λέξεων καὶ νὰ σημειωθοῦν αἱ διάφοροι σημασίαι των. Μεγαλυτέραν ὅμως σπουδαιότητα ἔχει ἡ ἐξέτασις αὐτῶν τῶν μερῶν ἐκ τῶν ὁποίων συνίσταται μία λέξις. Δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως τὸν χωρισμὸν εἰς φθόγγους (τοὺς ὁποίους ἄλλωστε ἐξετάζει ἄλλος κλάδος τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης), οὔτε εἰς συλλαβάς, ἀλλὰ κυρίως τὴν ἀνατομίαν, θὰ ἐλέγομεν, τῆς λέξεως, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εὐρωμεν τὸν βασικὸν πυρῆνά της, ὁ ὁποῖος καὶ ὑπόκειται εἰς ὀλόκληρον σειρὰν ἐτυμολογικῶς συγγενῶν λέξεων. Εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν σειρὰν ὑπάρχει τι σταθερὸν πῶς, ἡ ρίζα. Πρὸ αὐτῆς εἶναι δυ-

1. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν ἐδίσταζον νὰ ὀνομάσουν προδοσίαν τὸν ρόλον αὐτὸν (π.χ. Θουκ. II. 5. 7 «οἱ προδιδόντες», Ξεν. Ἑλλην. II. 2. 1 «οἱ προδόντες»), προφανῶς ἐπειδὴ ἡ κομματικὴ ἀλληλεγγύη δὲν εὐρίσκειν εἰς αὐτοὺς καμμίαν δικαίωσιν, καὶ μάλιστα συγκρινομένη καὶ συγκρουομένη πρὸς τὴν προάσπισιν τῆς πατρίδος.